

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AYDIN

Dr. Öğr. Üyesi
Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Mersin University, Faculty of Islamic Sciences
Mersin, Türkiye
maydin@mersin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3720-0458
ROR ID: <https://ror.org/04nqdw39>

Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi, yazar Dr. Serkan Çelikan (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 190 sayfa, ISBN: 9786258005561

Imaginary Narrative Understanding and Criticism in Orientalist Thought, author Dr. Serkan Çelikan (Ankara: Fecr Publications, 2022), 190 pages, ISBN: 9786258005561

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 29 Kasım 2022 / 29 November 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18 Aralık 2022 / 18 December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2022 / 31 December 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mustafa Aydın).

Atıf | Citation

Aydın, Mustafa. "Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi, yazar Dr. Serkan Çelikan (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 190 sayfa, ISBN: 9786258005561". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (Aralık 2022), 445-453.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Tarafli Körleme

Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.

İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by Turnitin.

No plagiarism detected.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

İslâm'ın ikinci kaynağı konumundaki hadisler, Hz. Peygamber'den itibaren hem ezberlenerek hem de yazılarak kayda geçirilmiştir. Onun vefatı ve daha sonra gelişen tarihi olaylar neticesinde hadislerin güvenilirliğini güvence altına almak amacıyla rivâyeti nakleden râvîlerin tespitine yönelik olarak isnad uygulaması geliştirilmiştir. İslâm ve özel olarak hadisler üzerine araştırma yapan ve kendilerine oryantalist denilen Batılı bilim adamları hadislerin geçirdiği bu tarihi süreçle ilgili olarak çeşitli iddialar ortaya atmışlardır. Onların iddialarından bazıları da hadislerin isnadı ve isnadda yer alan râvîlerin durumuna yöneliktir. Serkan Çelikan tarafından kaleme alınan *Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi* isimli kitapta bu iddialar incelenmekte ve bunlara bilimsel bir yöntemle cevap verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvî, Rivâyet, İsnad, Oryantalist, Müşterek Râvî.

“Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi”: Book Review

Abstract

The hadiths, which are regarded the second source of Islam, have been saved by both memorization and writing methods since the time of Prophet Mohammad. The death of Prophet and certain events that occurred in following periods resulted in that the isnad application has been developed for the determination of the narrators who transmitted the hadith in order to ensure the reliability of the hadiths. Western scholars, who are called orientalist doing studies and researches on Islam and specifically on hadiths, have put forward various claims about this historical process of hadiths. Some of their claims examined the isnad of hadiths and the situation of the narrators in the isnad. In the book titled “Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi” written by Serkan Çelikan, these claims are discussed and expressed with a scientific method.

Keywords: Hadith, Narrator, Narrative, Isnad, Orientalist, Common Link.

Hız. Peygamber'in Sünneti'nin yazılı vesikaları olan İslâm'ın ikinci kaynağı konumundaki hadisler, isnad ve metin olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Hadis uydurma faaliyetlerine karşı bir tedbir olarak uygulanmaya başlayan isnad, çeşitli rivâyet lafızlarıyla bir hadisi nakleden râvîlerin isimlerinin yer aldığı hadisin baş tarafındaki bölümdür. Metin ise isnaddan sonra başlayan ve Hız. Peygamber'in bir sözünü, davranışını veya onaylamalarını aktaran kısımdır. Bir hadisin doğruluğunun tespiti için ilk olarak isnad incelemesi yapılmaktadır. Dolayısıyla isnadın ve isnadda yer alan râvîlerin durumu bir hadisin sıhhatini doğrudan etkileyen en önemli faktördür. Bu anlamda isnadın muttasıl, râvîlerin adâlet ve zabt sahibi olması gibi şartlar sahih hadisin şartları arasında sayılmıştır. Isnad uygulaması ile birlikte ricâl, cerh ve ta'dil gibi râvîlerin durumlarını inceleyen çeşitli ilim dalları gelişmiştir. Tarihi süreç içerisinde İslam üzerine araştırma yapmaya başlayan ve kendilerine oryantalist/müsteşrik denilen Batılı bilim adamları hadislerin tespiti, sübutu, kayda geçirilmesi ile ilgili birtakım iddialar ortaya atmışlardır. Bunlar arasında rivâyetlerin, Hız. Peygamber'e aidiyetinin isnada eklenen hayalî/uydurma râvîler aracılığıyla sağlandığı gibi hususlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Dr. Serkan Çelikan tarafından *Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi* isimli bir kitap kaleme alınmış ve Fecr Yayınları tarafından 2022 yılında yayımlanmıştır.¹

Çalışma 190 sayfa olup, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde öncelikli olarak oryantalizmin tanımı yapılmış, tarihî gelişim sürecinden bahsedilmiş ve oryantalistlerin asıl hedeflerinin neler olduğu anlatılarak onların hadis ilmine yönelik

¹ Serkan Çelikan, *Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi* (İstanbul: Fecr Yayınları, 2022), 1-190.

faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir (s. 16-17). Bu noktada çalışmanın merkezinde yer alan Oryantalist G. H. A. Juynboll ve onun isnadla ilgili geliştirmiş olduğu müşterek râvî ve ilgili birtakım kavrama ön hazırlık mahiyetinde değinilmiştir (s. 17-18). Bu konularda kısaca bilgi verildikten sonra, müşterek râvî teorisinin, Juynboll tarafından ortaya atılan ve muhaddislerin isnaddaki inktâî/kopukluğu gidermek için aslında olmayan hayalî râvîler üretmesi düşüncesi ile ilgili olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra bu konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalara dair literatür bilgisine yer verilmiştir. (s. 18-19) Çalışmanın amacı da hayalî yani varlığı şüpheli olduğu iddia edilen râvîler hakkında ricâl ve tabakât kitaplarından yararlanılarak ve onlar tarafından nakledilen rivâyetlerin incelenmesinden hareketle söz konusu iddianın doğruluğunun belirlenmeye çalışılması olarak ifade edilmiştir. Giriş bölümü çalışmanın yöntemi ve kapsamı hakkında bilgiler verilerek, bitirilmiştir (s. 19-21).

Birinci bölümde, çalışmanın daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak “müşterek râvî” kavramının tanımı yapılmış ve müşterek râvî teorisi hakkında bilgiler sunulmuştur. Çalışmada tanımlandığı üzere bir hadis, Hz. Peygamber’den sahâbe ve tâbiûn tabakasına kadar tek râvî tarafından nakledilirken bazen çeşitli kollara ayrılarak dağılım göstermektedir. Bu dağılımın merkezinde yer alan râvîye yani rivâyetin ortak râvîsine müşterek râvî denilmektedir. (s. 26-27) Çalışmada, bu noktada Juynboll’ün teorisinin devreye girdiği belirtilmekte ve ona göre, Hz. Peygamber’in sözlerini sadece tek bir sahâbiye, onun da tek bir tâbiîye ve onun da tek bir tebe-i tâbiîne söylemeyi tercih etmiş olamayacağından hareketle isnadların, sonradan üretilen rivâyetlerin Hz. Peygamber’e aidiyetini sağlama aracı olduğu iddiası anlatılmaktadır. Buradan yola çıkarak onun,

isnaddaki inkıtâi ortadan kaldırmak amacıyla bazı râvîlerin olduğundan fazla yaşamış gibi gösterilmesi veya isnadın kullanılmaya başlandığı dönemlerde râvîler arasındaki zaman aralığını kapatmak için aslında var olmayan râvîler uydurulduğu iddiası aktarılmaktadır. (s. 27-28) Bu çerçevede isnad, metin ve gerçekte yaşamamış şahsiyetler uydurmakla itham edilen ve müşterek râvî olarak nitelenen İbn Şihâb ez-Zührî (öl. 124/742), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (öl. 143/760), Süleymân b. Mihrân el-A'meş (öl. 148/765), Süfyân es-Sevrî (öl. 161/777), Mâlik b. Enes (öl. 179/795), Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797), Süfyân b. Uyeyne (öl. 198/814) gibi önde gelen muhaddislerin isimleri zikredilmiştir. (s. 29) Daha sonra konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Örneğin Ahmet Yücel'in, Juynboll tarafından müşterek râvî olduğu iddia edilen bir âlimin, rivâyet ve isnad uydurmasına gerekçe olarak ondan nakleden râvîlerin sayısının çok olmasının gösterilmesinin kabul edilemeyeceği, bunun sebebinin o âlimin döneminin önde gelenlerinden olduğu görüşü aktarılmıştır (s. 31). Birinci bölümde ayrıca bu teorinin dayanak noktasını oluşturan isnad zincirinde yer alan Tâbiûn ve Etbâu't-tâbiîn ile Hz. Peygamber döneminde yaşamış olmasına rağmen onu göremeyen muhadramûn nesli ve onların hadis ilimlerindeki konumları hakkında bilgiler verilmiştir (s. 33-44).

İkinci bölümde ise Juynboll tarafından varlığı şüpheli olarak iddia edilen râvîler konusu işlenmiş ve tespit edilebildiği kadarıyla bu râvîlerin sayısının on üç olduğu ifade edilmiştir. Bunların isimleri ise şu şekilde zikredilmiştir: Zirr b. Hubeyş (öl. 82/701), Süveyd b. Gafele (öl. 80/699), Zeyd b. Vehb (öl. 83/702), Ma'rûr b. Süveyd, Rib'î b. Hirâş (öl. 101/719), Kays b. Ebî Hâzim, Beyân b. Bişr, Ebû Amr Sa'd b. İyâs eş-Şeybânî (öl. 95, 96, 98/), Abduhayr b. Yezîd, Ziyâd b. İlâka, Tübey' b. Âmir (öl. 101/719), Atiyye b. Kays (öl. 121/739), Yûnus b. Meysere b.

Halbas el-Cüblânî (öl. 132/749). (s. 45) Daha sonra bu râvîlerin durumları önde gelen ricâl ve tabakât kitapları esas alınarak incelenmiş ve alanın uzmanı âlimler tarafından özellikle güvenilirlik durumları haklarında ortaya konulan görüşler ele alınmıştır. (s. 47-74) Örnek olması açısından çalışmada bu noktada incelenen âlimlerden bir tanesi Juynboll'ün iddiasına göre Kûfeli müşterek râvî İsmail b. Ebî Hâlid tarafından hocası olarak uydurulan Kays b. Ebî Hâzim'dir. Öncelikli olarak İsmail b. Ebî Hâlid'in durumu incelenip, âlimlerin onun hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiş ve güvenilir (sika) bir râvî olduğu ortaya konulmuştur. Daha sonra aynı yöntemle hayalî olduğu iddia edilen Kays b. Ebî Hâzim ele alınmış ve Yahyâ b. Maîn gibi önde gelen cerh ve ta'dil âlimlerinin görüşlerinden referansla onun da aynı şekilde güvenilir bir râvî olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca Kays'tan rivâyette bulunan tek râvînin İsmail b. Ebî Hâlid olmadığı ifade edilerek, ondan rivâyette bulunan diğer âlimlerin isimleri de verilmiştir. (s. 59-60) Böylelikle Juynboll tarafından hayalî oldukları savunulan râvîlerin durumları bilimsel bir yöntemle ele alınarak haklarındaki iddialar çürütülmüştür.

Üçüncü bölümde de yukarıda zikredilen ve Juynboll tarafından hayalî râvî oldukları iddia edilen on üç râvî tarafından nakledilen rivâyetler, temel hadis kaynaklarından tespit edilerek verilmiştir. Bu noktada rivâyetlerin isnadları incelenmiş, bu rivâyetlerin başka isnadlarla nakledilip edilmediği hususu araştırılmış ve böylelikle hayalî olduğu iddia edilen râvînin rivâyeti farklı isnadlarla da desteklenmiştir. (s. 75-178) Örnek olması açısından çalışmada Zeyd b. Vehb'in üç rivâyeti verilmiştir. Onun rivâyetlerinden birisi olan Cerîr b. Abdullah tarafından Hz. Peygamber'den nakledilen “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez.*” (Buhârî, “Edeb”, 27) hadisi çok yönlü olarak ele alınmıştır. Konuyla ilgili Ebû Hüreyre ve Câbir b.

Abdullah'tan nakledilen diğer isnadlar ve rivâyetler de hem nakledilip hem de isnad şeması üzerinde gösterilerek okuyucunun daha iyi anlayabilmesi sağlanmıştır. (s. 96-98, 101) Böylece rivâyetlerin Juynboll'ün iddiasına göre Hz. Peygamber'e aidiyeti noktasında hayalî bir râvîye veya bir isnad uydurulmaya ihtiyacı olmadığı hem bilimsel bir yönle ve hem de akli temellendirmelerle ortaya konulmuştur.

Konu tüm yönleriyle ele alındıktan sonra sonuç bölümünde bu iddiaların oryantalistlerin önyargılı tutumlarından kaynaklandığı ifade edilmiş ve ricâl kitaplarında haklarında detaylı birçok bilgi bulunan râvîlerin bu durumlarının göz ardı edilmesinin de ilmi ve gerçekçi olmadığı belirtilmiş ve onların bu tavrı eleştirilmiştir. Ayrıca hayalî olduğu iddia edilen râvîlerin her birinin rivâyetleri arasından seçilen üç rivâyetin ve dolayısıyla toplamda incelenen otuz dokuz rivâyetin birbirlerini destekleyen rivâyetlerle sahih (li-zâtihi ve li-ğayrihi) ve hasen (hasen li-zâtihi ve hasen li-ğayrihi) yani makbûl olduklarının ortaya konulması, uydurma bir râvîye veya isnada ihtiyaç duymadıklarının tespiti açısından oldukça önemlidir. (s. 179-181)

İslâmî ilimler ve özel olarak hadisler üzerine araştırma yapan oryantalistlerin bazıları tarafından gündeme getirilen rivâyetlerin büyük bir kısmının hayalî yani uydurma râvîlerle desteklendiği iddiası kendileri açısından kayda değerdir. Böyle bir iddiaya yönelik olarak da oryantalistlerin bu iddialarının somut bir delile dayanmadığı, aksine varsayımlara dayandığı ve hadislerin aslında Hz. Peygamber'e ait olmayıp, sonradan üretildiği yönündeki genel oryantalist anlayışı temellendirmek amacı taşıdığı tespit edilmesi çalışmayı önemli kılan hususların başında gelmektedir. Çalışmada hayalî/uydurma olduğu iddia edilen râvîler hakkında cerh-ta'dil kitaplarından yararlanılarak, alanın uzmanı âlimlerin, söz konusu râvîler

hakkındaki görüşlerinin verilmesi de oldukça önemlidir. Bakıldığında bir râvî hakkında birden fazla âlim görüş beyan etmiştir. Hayalî olan bir şahsiyet için bu aklen mümkün değildir. Râvî hakkındaki tüm bu değerlendirmelerin göz ardı edilip, hayalî olduklarının iddia edilmesi bilimsel de değildir. Bu da çalışmada oryantalistlerin iddialarının tutarsızlığını ortaya koyan bir başka durumdur. Ayrıca yine çalışmada hayalî/uydurma olduğu iddia edilen râvîler tarafından rivâyet edilen ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e ait olmadığı savunulan rivâyetlerin - onlara göre hayalî olmayan râvîlerin yer aldığı- başka isnadlarla desteklenmesi ve söz konusu rivâyetlerin hayalî bir râvîye veya isnada ihtiyaçlarının olmadığı gösterilmesi, oryantalistlerin iddialarının çürütülmesi noktasında oldukça isabetli olmuştur. Yazar tarafından belirtilen çalışmanın sınırları göz önüne alındığında Juynboll'un hayalî olduğunu iddia ettiği on üç râvînin naklettiği rivâyetler arasından seçilen üç hadis, oryantalistlerin iddialarının sağlam bir temele dayanmadığını göstermesi bakımından yeterlidir. Ayrıca bu konuda rivâyet merkezli bir çalışma (söz konusu râvîler tarafından nakledilen tüm rivâyetlerin ele alındığı) yapmak isteyenler için de önemli bir referans kaynağı olmuştur. Bununla birlikte çalışmada, müşterek râvî teorisine yönelik olarak, -Harald Motzki'nin görüşlerine değinilmiş olmakla beraber (s. 29-30)- oryantalistler başta olmak üzere, diğer bilim adamlarınca yapılan itirazlar daha kapsamlı bir şekilde ele alınıp, değerlendirilebilseydi, bu iddianın özellikle Batı'daki yansımalarını daha net bir şekilde görme imkanına sahip olunabilirdi.

Sonuç olarak, inceleme konusu olan kitabın başlığı içeriğiyle uyum içerisindedir. Çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve kapsamı iyi bir şekilde belirlenerek tespit edilmiştir. Çalışmanın dili sade ve anlaşılır olup okuyucuyu yormamaktadır. Ayrıca Juynboll tarafından

ortaya atılan iddialar, objektif bir şekilde sunulmakta, bilimsel bir yöntemle incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu noktada yazar tarafından, Juynboll'ün iddialarına yönelik olarak ortaya konulan bilgilerin iyi bir şekilde temellendirildiği görülmektedir. Bu da kaynak taramasının tam yapıldığını ve ciddi bir emek sarf edildiğini göstermektedir. Bu açıdan çalışma, hadislere yönelik olarak oryantalistler tarafından ortaya atılan iddialar ve bunlara bilimsel cevaplar konusunda bilgi sahibi olmak isteyenler için önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir.

Kaynakça/References/المصادر

Çelikan, Serkan. *Oryantalist Düşüncede Hayalî Râvî Anlayışı ve Eleştirisi*. İstanbul: Fecr Yayınları, 2022.